

INTERESUL NAȚIONAL – PREMIȘĂ SAU PRETEXT AL DISCRIMINĂRII RELIGIOASE?

Prof. univ. dr. Dan CONSTANTINESCU

Universitatea Adventus din Cernica

Universitatea Ecologica din Bucuresti

dr.dconstantinescu@yahoo.com

Abstract: National Interest – Premise or Pretext of Religious Discrimination?

The aim of the present paper is to analyse the discriminatory potential of the national interest notion, both from a historical perspective and starting with its defining landmarks. It is important to underline that the concept in itself does not generate the premises for religious discrimination, rather its faulty operationalization by its main interest bearer – the state, by which the transposition in practice of the political interests are accomplished. Finally, the Biblical precepts regarding the approach of the parameters that compose the national interest and the relation between the individual and the state are analysed in the context of the freedom of conscience.

Keywords: national interest, religious discrimination, state, diversity, individual freedoms

1. Introducere

Conceptul de interes național, în pofida utilizării lui frecvente, rămâne totuși cu un conținut destul de vag, câtă vreme el exprimă cu precădere aspirații, a căror operaționalizare este esențială pentru a-i conferi o valoare practică. Definit pentru prima oară în 1936 de către R. Niebuhr și Ch. Beard în Enciclopedia Științelor Politice, editată la Oxford, conceptul continuă și astăzi să genereze polemici, atât între teoreticieni, cât și între forțele politice, care îl interpretează diferit, potrivit propriilor interese.

O definiție acceptată de un cerc mai larg de specialiști o datorăm lui S. Burchill și A. Linklater, potrivit căreia interesul național „constă în conservarea identității politice și culturale a unei națiuni și presupune asigurarea independenței naționale, integrității teritoriale, ordinii și echilibrului intern”.¹

Un rol esențial în definirea noțiunii în cauză l-a avut H. Morgenthau, care avansează ideea caracterului obiectiv al acesteia, datorită conexiunii cu natura umană, dar și cu împrejurările geografice și tradițiile istorice și socio-culturale ale poporului, subliniind că interesul național este nu doar permanent, ci și variabil, datorită formei concrete pe care acesta o primește în spațiu și în timp, prin intermediul statului.²

Apreciem că tocmai dificultatea definirii conceptului analizat, ca și elementele sale de variabilitate generează un potențial discriminatoriu, dacă avem în vedere faptul că, respingând aserțiunile lui S. Krasner sau M. Wight, care susțin că interesul național exprimă aspirațiile întregii națiuni (întregului popor), F. Pearson și J. Rochester, în acord cu J. Rozenau, nu exclud varianta ca acesta să favorizeze una sau câteva categorii sociale cu statut privilegiat.³

Desigur că renunțarea la o definiție a noțiunii în cauză nu reprezintă o soluție, constituind chiar „un pericol deloc neglijabil pentru însăși existența statului și a poporului, deoarece nu sânt determinate prioritățile strategice de dezvoltare, iar amenințările și factorii de risc nu ezită să se pronunțe tot mai pregnant.”⁴

2. Lecțiile istoriei

În cartea profetului Daniel, istoria biblică ne vorbește despre un exercițiu de afirmare a interesului național prin examinarea unității de acțiune a demnitarilor imperiului babilonian, exercițiu promovat de

1 Scott Burchill, Andrew Linklater, *Theories of international relations*. New-York: Columbia University Press, 1996, p. 75.

2 Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași: Polirom, 2007, p. 45-51.

3 Frederic S. Pearson, J. Martin Rochester, *International Relations*. New-York: Columbia University Press, 1988, p. 149-151.

4 Victor Juc, *Fundamentarea și evoluția conceptului interes național*, p. 123, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Fundamentarea%20si%20evolutia%20conceptului%20de%20interes%20national_0.pdf.

Nabucodonosor al II-lea și care a inclus „dregătorii, îngrijitorii și cârmuitorii, judecătorii cei mari, vistiernicii, legiuitorii, judecătorii și toate căpeteniile ținuturilor” (Daniel 3:3), având ca rezultat condamnarea la moarte a trei demnitari de origine ebraică, ce nu au fost dispuși să încalce prevederile Decalogului referitoare la închinarea adusă dumnezeilor străini (Exod 20:3-5).

Un episod asemănător se petrece câteva decenii mai târziu sub domnia lui Darius Medul (Daniel 6:4-17), cel mai probabil identificat ca Ciaxares II – socrul împăratului persan Cyrus al II-lea⁵, victima discriminării fiind de această dată însuși autorul cărții biblice.

Dacă, în urma intervenției divine, Nabucodonosor se mulțumește să instituie sancțiuni severe privind combaterea discriminării⁶, Darius se pare că depășește aceste limite, întrucât impunerea cu autoritatea imperială a venerației și respectului față de „Dumnezeul lui Daniel”⁷ era de natură să creeze premisele unei noi categorii de discriminări religioase.

Nici poporul evreu nu a fost scutit de asemenea manifestări, câtă vreme decizia de condamnare a Mântuitorului a fost justificată de marele preot Caiafa tot prin prisma interesului național: „oare nu vă gândiți că este în folosul vostru să moară un singur om pentru norod și să nu piară tot neamul?” (Ioan 11:50). Expresia avea un conținut pragmatic cât se poate de semnificativ, privilegiile liderilor iudei în relațiile cu romanii fiind deosebit de consistente chiar și după pierderea de către cei dintâi a suveranității naționale⁸. Persecuțiile ulterioare care-i vizau pe apostoli și pe evreii creștinați se înscriu în aceeași notă de prezervare a identității de neam și a unității politice, privite ca și componente ale interesului național⁹.

5 *Comentarii biblice*, n.p. <https://mybible.ro/vdc/daniel/6/comentariu>.

6 Iată acum porunca pe care o dau: Orice om din orice popor, neam sau limbă ar fi, care va vorbi rău de Dumnezeul lui Șadrac, Meșac și Abed-Nego va fi făcut bucăți și casa lui va fi prefăcută într-un morman de murdării (Daniel 3:29).

7 Poruncesc ca, în toată întinderea împărăției mele, oamenii să se teamă și să se înfricoșeze de Dumnezeul lui Daniel (Daniel 6:26).

8 Traian Aldea, *Povestea smochinului*, București: Editura Academiei Române, 2006, p. 69-71.

9 Oamenii aceștia ne tulbură cetatea; sunt niște iudei care vestesc niște obiceiuri pe care noi, romanii, nu trebuie nici să le primim, nici să le urmăm (Fapte 16:20,21). Oamenii aceștia care au răscolit lumea au venit și aici, și Iason i-a găzduit. Ei toți lucrează împotriva poruncilor Cezarului și spun că este un alt Împărat: Isus (Fapte 17:6,7).

Omul acesta ațâță pe oameni să se închine lui Dumnezeu într-un fel care este împotriva Legii (Fapte 18:13). Am găsit pe omul acesta, care este o ciumă: pune la cale răzvrătiri printre toți iudeii de pe tot pământul (Fapte 24:5).

Interesant este faptul că, la numai 2-3 secole distanță, politica de favorizare a Bisericii creștine dusă de împăratul roman Constantin a avut, printre altele, o logică pragmatică asemănătoare, pe care E. Cairns o califică astfel: „Biserica ar fi putut să servească drept centru nou al unității și să salveze cultura clasică și imperiul”¹⁰. Și tot interesului național îi sunt tributare procesele de creștinare în masă a popoarelor barbare și de refacere pe baze creștine a Imperiului Roman de Apus. Ulterior, relația tot mai strânsă a bisericii cu statul face ca, treptat, să fie abandonată abordarea pastorală a heterodoxiei, iar „ereticii care au fost condamnați din punct de vedere ecleziastic vor fi dați pe mâna curților seculare pentru pedepsire”¹¹. Era doar un pas către celebra instituție de tristă faimă, instituită în anul 1478 în Regatul Castiliei și al Aragonului de către Ferdinand și Isabela, cu permisiunea papei Sixtus al IV-lea, cunoscută sub numele de Consiliul Supremei și Generalei Inchiziții.

Din nefericire, intoleranța și discriminarea s-au propagat rapid în rândul foștilor asupriți, după ce aceștia și-au dobândit libertatea de conștiință, devenind astfel în scurt timp asupritori ai membrilor altor curente religioase. Persecuția anabapțiștilor și arderea pe rug a antitrinitarului spaniol Miguel Serveto într-o Genevă dominată de influența lui Jean Calvin¹² ne arată că „Roma protestantă” nu era departe de practicile autoritare ale Romei catolice.

În Transilvania, deși Dieta de la Turda proclamase în anul 1568 libertatea religioasă, afirmând că „nu este permis nimănui să amenințe pe cineva cu închisoarea sau cu destituirea din funcție din cauza doctrinei sale”,¹³ din punct de vedere practic libertatea de conștiință viza doar cele patru credințe acceptate sub titulatura de *religio recepta* (catolică, luterană, calvinistă și unitariană), creștinii ortodocși fiind doar tolerați iar sabatarienii suferind persecuții severe și îndelungate, care au condus în final la încadrarea lor în iudaism. Și dacă tot am ajuns la iudaism, nu putem omite pogromurile organizate de Ohrana Rusiei țariste (și nu

10 Earle E. Cairns, *Creștinismul de-a lungul secolelor. O istorie a Bisericii creștine*, Oradea: Cartea Creștină, 1992, p. 118.

11 Jonathan Hill, *Ghid al istoriei creștinismului*. Trad. A. Năbădan. Oradea: Casa Cărții, 2008, p. 212.

12 Gabriel Tudor, „Un savant neînfricat și erezia lui fatală”, *Revista Magazin*, 24 iunie 2009.

13 Corneliu-Ghiocel Fitzai, *Mișcarea adventistă de ziua a șaptea din România*, Șelimbăr: Clever Books Publishing, 2009, p. 79.

numai) împotriva minorității evreiești, de religie mozaică, manifestări ce au prefăcut teribilul Holocaust din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ca parte din „soluția finală a problemei evreiești”.

În fine, vom aminti la fel de succint lungul lanț al discriminărilor și persecuțiilor pe motive de conștiință în perioada comunistă a României, un stat care proclama „unitatea de nezdruccinat a întregului nostru popor”¹⁴, care se erija într-un promotor al drepturilor și libertăților religioase, dar care plănuia în secret „măsuri pentru anihilarea influenței bisericilor: recunoașterea condiționată a cultelor, îndepărtarea conducătorilor indezirabili, numirea pe lângă organele de conducere ale bisericilor a unui activist politic care să le influențeze și să le orienteze potrivit noilor schimbări «democratice» etc”¹⁵.

3. Cauze și determinări

Așa cum existența unei corelații statistice nu impune în mod necesar prezența unei relații funcționale sau cauzale, nici exemplele de mai sus nu presupun o conexiune directă între afirmarea interesului național și discriminarea religioasă. O dovedește experiența Olandei, care „poate fi catalogată laboratorul social al Europei. Toleranța la diversitate culturală a societății olandeze este rezultatul unei îndelungate experiențe atât în interiorul granițelor cât și în exteriorul acestora”¹⁶. Și, desigur, nu putem face abstracție de practica în materie a democrațiilor occidentale actuale.

Un prim factor datorită căruia potențialul discriminatoriu al conceptului analizat devine manifest are ca origine tocmai definirea acestuia, inclusiv a rolului pe care îl are principalul său purtător – statul. „În acest sens, o problemă fundamentală este cea a raportului corect dintre realitate și percepție; cine îmi garantează mie că ceea ce îmi prezinți tu, guvernant, ca fiind un interes major, care face parte cu siguranță din interesul național, este într-adevăr un asemenea interes?”¹⁷

14 *Texte de lozinci în 1989*, Arhivele Naționale, Fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dos. nr. 12/1989.

15 Gheorghe Modoran, *Biserica prin pustiul roșu. Rezistență și compromis în adventismul din România în perioada comunistă (1944-1965)*, vol. I, Pantelimon: Viața și Sănătate, 2013, p. 46.

16 Diana Ispas, *Toleranța determinată de solidaritate în Țările de Jos*, n.p. <http://www.e-antropolog.ro/2013/09/toleranta-determinata-de-solidaritate-in-tarile-de-jos-2/>.

17 Bogdan Mândru, *Relații internaționale – Ce reprezintă interesul național*, <https://bogdanmandru.wordpress.com/relatii-internationale-ce-reprezinta-interesul-national/>.

Vom observa faptul că în majoritatea exemplelor menționate în paragraful precedent apare ideea, în mod evident falsă, că uniformizarea concepțiilor și practicilor religioase ar fi de natură să contribuie la consolidarea interesului național.

În realitate, o asemenea ipoteză nu are niciun temei, diversitatea religioasă, la fel ca și cea culturală, spre exemplu, nefăcând parte din acei parametri de ordin general și cu caracter de perenitate care definesc conceptul în cauză. S. Huntington precizează cât se poate de clar că „interesele naționale combină, de regulă, securitatea cu preocupările materiale, pe de o parte, și preocupările morale și etice, pe de altă parte”.

De altfel, pentru V. Juc „interesul național exprimă într-o măsură mai mare sau mai mică consensul național, având semnificație de interes al întregului popor, în special în relațiile cu lumea înconjurătoare.”¹⁸ Mai mult, există opinii potrivit cărora interesul național este „un set de obiective ordonate tranzitiv și validate empiric care nu a avantajat disproportional nici un grup din societate”.¹⁹

Pe cale de consecință, tocmai intervenția statului în acele domenii și într-o manieră în care afectează exprimarea libertăților individuale este de natură să altereze consensul național despre care specialiștii în materie fac vorbire atunci când au în vedere obiectivele de securitate și de bunăstare ale entităților naționale. Ca să nu mai vorbim de faptul că alterarea bunăstării individuale sub pretextul unui discutabil „bine comun” are, de asemenea, un rol nefast în ceea ce privește realizarea coeziunii sociale.

De altfel, specific statelor moderne este caracterul laic al acestora, realizat prin separarea bisericii de stat și neutralitatea acestuia din urmă față de chestiunile religioase, inclusiv în disputele ce pot să apară și în care are doar rolul de arbitru.

Evitând cealaltă extremă, nu vom exclude dreptul statului de a configura cadrul reglementativ al libertății religioase și regimul general al cultelor. Problema care se pune este până unde se poate întinde acest drept, pentru a se evita excesul de reglementare, invocat – spre exemplu – chiar în cazul unei legi care își propune respectarea prevederilor constituționale referitoare la libertatea conștiinței și libertatea de exprimare,

18 Victor Juc, *Fundamentarea și evoluția conceptului interes național*, p. 129.

19 Martin Griffiths, *Relații internaționale: școli, curente, gânditori*. București: Ziua, 2003, p. 68.

dar care este caracterizată a fi drept „tipică pentru un stat încă tributar modelului centralist.”²⁰

O modalitate simplă prin care statul își rezervă dreptul de a se amesteca în treburile cultelor este acordarea sprijinului financiar, direct sau prin intermediul facilităților fiscale. În acest caz, restricțiile bugetare pot induce aspecte discriminatorii, cum ar fi cele privind impunerea unui număr minim de membri pentru asociațiile religioase. Este limpede că, în acest mod, este ignorat un alt aspect, la fel de important, cum este cel al egalității șanselor.

Interzicerea (prin lege specială) a oricăror „forme, mijloace, acte sau acțiuni de defăimare și învrăjbire religioasă, precum și ofensa publică adusă simbolurilor religioase”²¹ induce pericolul încălcării libertății de expresie și, potrivit opiniei autorului citat anterior, „poate fi punctul de pornire pentru acțiuni punitive împotriva oricărei perspective critice asupra vreunei religii sau denominațiuni, [în condițiile în care] linia de demarcație între ceea ce este legitim și ce este ofensator se poate dovedi (foarte) subțire”.

O altă modalitate prin care statul, ca principal purtător al interesului național, poate induce discriminarea religioasă este transformarea sa în agent de promovare a intereselor unei majorități, interese care nu au semnificație în raport cu obiectivele securității și bunăstării naționale.

Dacă „principiul majorității (ca instrument decizional n.n.), transpus în regula majorității, [...] s-a construit din nevoia de a ajunge la un rezultat colectiv care să mulțumească cât mai mulți indivizi”²², toate drepturile fundamentale – inclusiv dreptul la libertatea religioasă – sunt niște drepturi individuale, adică aparțin fiecărui om indiferent de faptul dacă el sau ea face parte din majoritate sau minoritate, și nimeni – nici chiar majoritatea – nu este în drept să interzică sau să îngreudească exercitarea acestor drepturi. De altfel, articolul 18 din Declarația Universală a Drepturilor Omului consfințește faptul că „orice

20 Dorin Dobrinu, „Legea cultelor: text, subtext și context”, *Revista* 22, Anul XV (880) (19 - 25 ianuarie 2007).

21 *Legea privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, nr.489/2006, publicată în M. Of. Partea I, nr. 11/8.01.2007, art. 13, alin. 2.

22 Rodica-Corina Cristea, „Contexte și diferențe în compararea regulii majorității simple cu regula majorității absolute”, *Sfera Politicii* Vol. XIX nr. 5 (159), mai 2011.

om (subl. n.) are dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie”²³, iar legislația românească în materie explicitează libertatea de conștiință pornind de la dreptul fiecărei persoane de a avea orice opinie sau credință, ca și cel de a nu avea vreo credință²⁴.

Într-un asemenea context, chiar și tolerarea presiunii majorității în domenii ce au de-a face cu exprimarea libertăților individuale, fenomen cunoscut sub numele de discriminare indirectă, este de natură să slăbească nivelul de coeziune socială. Dacă în cazul discriminării directe, reglementările legale și cadrul instituțional sunt de natură să permită sancționarea promptă a unor posibile abateri, pentru evitarea discriminării indirecte și, cu precădere, a evenimentelor neplăcute determinate de presiunea majorităților formale sau ad-hoc constituite este necesară elaborarea unor proceduri și politici interne de egalitate a șanselor, la nivel instituțional.

Așa cum arătam într-un studiu anterior,²⁵ rolul regulator al statului în combaterea discriminării religioase ar trebui să atingă și aspecte mai puțin evidente, cum ar fi extrapolarea nejustificată a modului în care o persoană sau alta înțelege să se raporteze (atât din punctul de vedere al convingerilor intime, cât și al manifestărilor publice) la religia căreia îi aparține, sau precizarea discriminatorie a apartenenței religioase, practicată îndeosebi pentru aparținătorii cultelor minoritare.

Motiv pentru care, vom reafirma opinia potrivit căreia „interesul național constă în afirmarea *tuturor* (subl. ns.) valorilor naționale, de către un stat, în scopul asigurării dăinuirii, stabilității și prosperității statului respectiv și a dezvoltării și propășirii națiunii”. În plus, „cu cât interesele naționale sunt promovate mai flexibil, mai eficace și creator, prin intermediul instrumentelor de putere națională cu atât corelația dintre acestea – interese și instrumente de putere națională – este mai strânsă”²⁶.

23 *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 de septembrie 1948, <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/declaratia-universala-a-drepturilor-omului.php>.

24 Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice*, București: Editura Lumina Lex, 1998, Vol. 1, p.162.

25 Dan Constantinescu, „Aspecte privind discriminarea religioasă indirectă în sistemul educațional”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Les Arcs: IARSIC, 2015, pp. 776-786.

26 A. Nicolenco, „Interesul național/statal – factor determinant al politicii externe”, *Plus, Revistă științifico-practică*, nr. 2/2013.

4. Coordonate biblice

În loc de concluzii, vom analiza poziția Scripturii referitoare la abordarea parametrilor ce compun interesul național, precum și la relația dintre individ și stat în contextul libertății de conștiință. Interesant este faptul că ea se apropie de reperele teoriei realiste a interesului național, potrivit cărora atât timp cât statul există ca entitate politică, interesele lui principale rămân în esență neschimbate, independent de caracterul regimurilor politice sau elitelor politice.

Astfel, apostolul Petru îi îndeamnă pe credincioși: „Fiți supuși *oricărei* (subl. ns.) stăpâniri omenești, pentru Domnul: atât împăratului, ca înalt stăpânitor, cât și dregătorilor, ca unii care sunt trimiși de el să pedepsească pe făcătorii de rele și să laude pe cei ce fac bine” (1 Petru 2:13,14).

La fel procedează și apostolul Pavel²⁷ însă, dincolo de reiterarea principiului ascultării necondiționate față de Dumnezeu, principiu afirmat și de înțeleptul Solomon²⁸, sunt detaliate motivațiile care trebuie să stea la baza relațiilor dintre individ și stat în ideea realizării interesului public:

Dregătorii nu sunt de temut pentru o faptă bună, ci pentru una rea. Vrei dar să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă de la ea. El este slujitorul lui Dumnezeu pentru binele tău. Dar, dacă faci răul, teme-te, căci nu degeaba poartă sabia. El este în slujba lui Dumnezeu, ca să-L răzbune și să pedepsească pe cel ce face rău. De aceea trebuie să fiți supuși nu numai de frica pedepsei, ci și din îndemnul cugetului [...] Căci dregătorii sunt niște slujitori ai lui Dumnezeu, făcând necurmat tocmai slujba aceasta (Romani 13:3-6).

În continuare, vom observa faptul că Pavel nu se rezumă la afirmarea unor valori și obiective, ce țin de aspectele teoretice ale interesului național, ci menționează chiar și unele mijloace de atingere a acestuia, modalități

²⁷ Oricine să fie supus stăpânirilor celor mai înalte, căci nu este stăpânire care să nu vină de la Dumnezeu. Și stăpânirile care sunt au fost rânduite de Dumnezeu. De aceea, cine se împotrivesc stăpânirii se împotrivesc rânduielii puse de Dumnezeu, și cei ce se împotrivesc își vor lua osânda (Romani 13:1.2).

Adu-le aminte să fie supuși stăpânirilor și dregătorilor, să-i asculte, să fie gata să facă orice lucru bun (Tit 3:1).

²⁸ Eu îți spun: Păzește poruncile împăratului din pricina jurământului făcut înaintea lui Dumnezeu (Eclesiastul 8:2).

concrete prin care se relevă capacitatea unor asemenea interese de a fi traduse în practica politică, așa cum sunt de pildă cele din domeniul fiscalității: „Tot pentru aceasta să plătiți și birurile [...] Dați tuturor ce sunteți datori să dați: cui datorați birul, dați-i birul; cui datorați vama, dați-i vama; cui datorați frica, dați-i frica; cui datorați cinstea, dați-i cinstea (Romani 13: 6,7).

De fapt, apostolul nu face altceva decât să reia îndemnul Mântuitorului: „Dați dar Cezarului ce este al Cezarului, și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” (Luca 20:25), o admirabilă sinteză a separației problematice aferente interesului național de reperate ce compun practica religioasă, sub diferitele sale forme.

Nu putem încheia acest subiect fără să amintim exemplul apostolic de comportament și atitudine în condițiile în care unul sau altul dintre purtătorii interesului național își depășesc atribuțiile în materie, făcând loc abuzului de putere: „Petru și apostolii ceilalți, drept răspuns, i-au zis: «Trebuie să ascultăm mai mult de Dumnezeu decât de oameni!»” (Fapte 5:29)²⁹.

Contextul era acela al limitării dreptului de afirmare publică a unor convingeri religioase³⁰ care afectau credibilitatea elitei clericale și politice a statului iudeu. Ne aflăm, așadar în ipoteza dezvoltată de G. Modelski potrivit căreia „interesele pe care le exprimă liderul politic nu reflectă nici interesele națiunii și nici ale statului”³¹, ci mai curând ale unei comunități pe care însuși liderul o formează pentru ca mai apoi să o reprezinte.

Dintr-o asemenea perspectivă, cea a liderilor politici și a elitelor conducătoare, interesul național ar avea un caracter subiectiv, fiind variabil și prea puțin operațional, întrucât pozițiile celor în cauză pot să se modifice în funcție de conjunctură. Este, desigur, o opinie la care nu putem subscrie, fie și datorită faptului că în acest fel este negat caracterul de bun public al interesului analizat.

29 vezi și Fapte 9:18: Drept răspuns, Petru și Ioan le-au zis: „Judecați voi singuri dacă este drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm mai mult de voi decât de Dumnezeu.”

30 le-au poruncit să nu mai vorbească cu niciun chip, nici să mai învețe pe oameni în Numele lui Isus (Fapte 4:18).

31 George Modelski, *Theory of Foreign Policy*. London, 1962, p. 8-10, 19-20.

Bibliografie

- ✦ Aldea, T. *Povestea smochinului*, București: Editura Academiei Române, 2006.
- ✦ Burchill, S. și Andrew Linklater, *Theories of international relations*. New-York: Columbia University Press, 1996.
- ✦ Cairns, E. E. *Creștinismul de-a lungul secolelor. O istorie a Bisericii creștine*, Oradea: Cartea Creștină, 1992.
- ✦ *Comentarii biblice*, <https://mybible.ro/vdc/daniel/6/comentariu>
- ✦ Constantinescu, D. „Aspecte privind discriminarea religioasă indirectă în sistemul educațional”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Les Arcs: IARSIC, 2015.
- ✦ Cristea, R.-C. „Contexte și diferențe în compararea regulii majorității simple cu regula majorității absolute”, *Sfera Politicii* Vol. XIX nr. 5(159), mai 2011.
- ✦ *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 de septembrie 1948, <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/declaratia-universala-a-drepturilor-omului.php>.
- ✦ Dobrințu, D. „Legea cultelor: text, subtext și context”, *Revista 22*, Anul XV (880) 19 - 25 ianuarie 2007.
- ✦ Drăganu, T. *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. 1, București: Editura Lumina Lex, 1998.
- ✦ Fitzai, C.-G. *Mișcarea adventistă de ziua a șaptea din România*, Șelimbăr: Clever Books Publishing, 2009.
- ✦ Griffiths, M. *Relații internaționale: școli, curente, gânditori*. București: Ziua, 2003.
- ✦ Hill, J. *Ghid al istoriei creștinismului*. Trad. A. Năbădan. Oradea: Casa Cărții, 2008.
- ✦ Ispas, D. *Toleranța determinată de solidaritate în Țările de Jos*, <http://www.e-antropolog.ro/2013/09/toleranta-determinata-de-solidaritate-in-tarile-de-jos-2/>.
- ✦ Juc, V. *Fundamentarea și evoluția conceptului interes național*, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Fundamentarea%20si%20evolutia%20conceptului%20de%20interes%20national_0.pdf.
- ✦ *Legea privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, nr.489/2006, publicată în M. Of. Partea I, nr. 11/8.01.2007.

- ✦ Mândru, B. *Relații internaționale – Ce reprezintă interesul național*, <https://bogdanmandru.wordpress.com/relatii-internationale-ce-reprezinta-interesul-national/>.
- ✦ Modelski, G. *Theory of Foreign Policy*. London, 1962.
- ✦ Modoran, Gh. *Biserica prin pustiul roșu. Rezistență și compromis în adventismul din România în perioada comunistă (1944-1965)*, vol. I, Pantelimon: Viață și Sănătate, 2013.
- ✦ Morgenthau, H. J. *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași: Polirom, 2007.
- ✦ Nicolenco, A. „Interesul național/statal – factor determinant al politicii externe”, *Plus, Revistă științifico-practică*, nr. 2/2013.
- ✦ Pearson, F. S. și J. Martin Rochester, *International Relations*. New-York: Columbia University Press, 1988.
- ✦ *Texte de lozinci în 1989*, Arhivele Naționale, Fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dos. nr. 12/1989.
- ✦ Tudor, G. „Un savant neînfricat și erezia lui fatală”, *Revista Magazin*, 24 iunie 2009.